

DOI: 10.32347/2076-815x.2023.84.276-293

УДК 72.01

д.арх., професор Ричков П.А.,

p.a.rychkov@nuwm.edu.ua, ORCID: 0000-0003-4559-6111,

Національний університет водного господарства та природокористування

АРХІТЕКТУРНО-ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК ОСТРОГА КІНЦЯ XVIII СТ. - 20-Х РР. XX СТ.

Історія Острога, одного з найдавніших українських міст, відображена в численних писемних документах. Однак його давня урбаністична картографія представлена невеликою кількістю періоджерел. В статті здійснено спробу узагальнення наявних стародавніх картографічних джерел у вигляді фіксаційних та проєктних планів міста Острога, що характеризують його забудову та архітектурно-розпланувальну структуру від кінця XVIII до 20-х рр. XX ст.

Ключові слова: архітектура; містобудування; історичне місто; Острог; Волинь; Україна.

Постановка проблеми. Місто Острог належить до тієї достатньо численної групи історичних міст України, котрі, переживши в минулому декілька століть яскравого соціально-економічного та культурного піднесення, згодом зазнали не лише відчутного соціального та господарського регресу, але й значних інфраструктурних руйнувань, втративши в архітектурному сенсі дуже поважні ознаки своєї архітектурної ідентичності. Разом з тим загальна архітектурно-розпланувальна структура Острога і її характерні риси виявилися більш витривалими. Навіть її сучасний стан в межах історичного ядра доволі інформативно віддзеркалює свою історичну генезу та самотність. Краще зрозуміти цю самотність можна в контексті відстеження її попереднього структурного розвитку, або, принаймні, певного його етапу, що був задокументований в картографічний спосіб [1].

Аналіз досліджень і публікацій. Відносно незначна кількість відомих загалу історичних мап міста Острога дають можливість більш детально оцінити конкретні суспільні та ландшафтні чинники, які вплинули на формування його містобудівної своєрідності. Значний масив іконографічних джерел, котрі фіксують особливості планувальної структури Острога у минулому, зберігаються у фондах Російського державного військово-історичного архіву (РДВІА), Російському державному історичному архіві (РДІА) та Російській національній бібліотеці (РНБ). Найраніше з них походить з другої половини XVIII ст.. Окремий інтерес при вивченні давньої урбаністичної історії цього

міста належить першому проектному плану 1845 року. Питання розвитку містобудівних систем, планувально-просторової структури малих міст Волині у різні історичні періоди висвітлено у публікаціях Г. Осиченко, В. Собчука, Л. Сакович, В. Тимофієнка, Ю. Ягодки та ін.

Метою публікації є аналіз картографічних документів стосовно міста Острога кінця XVIII – початку XX ст. з метою їх систематизації і з'ясування етапів архітектурно-планувального розвитку міста.

Основна частина. Місто Острог розташоване у південній частині етнічної Волині, на р. Вілія неподалік її злиття з Горинню (Рис. 1). Ландшафтно-топографічна ситуація характеризується підвищеними лівобережними пагорбами домінуючого територіального ареалу та правобережного пониззя, переважно рівнинного (Нове місто). Загальна територія міста в межах сучасного адміністративного кордону сягає 1089 га. Перша літописна згадка міститься в Іпатіївському списку під 1100 роком.

В свій час нам доводилося висвітлювати в загальних рисах архітектурно-планувальний розвій Острога як автономного поселення від часу його виникнення до сучасності [2], що звільняє автора від потреби глибше занурюватися в той період його розвитку, котрий графічно не задокументований. Натомість, наразі видається доцільним приділити увагу конкретним картографічним документам з метою їх систематизації і з'ясування пізнавальної цінності.

Хоча невеликі фрагменти міської забудови Острога були зафіксовані ще в першій чверті XVII ст. італійським архітектором Д. Бріано в процесі розробки проектних пропозицій для спорудження єзуїтського колегіуму [3], вони не дають уявлення про місто в цілому. Тому найстарішим відомим картографічним зображенням Острога як цілісного просторового утворення можна вважати документ, який, за побічними графічними і шрифтовими ознаками походить з часів до першого поділу Речі Посполитої і може бути датований, на нашу думку, 1760-ми роками [4]. Це зведений кресленик, на якому в дуже спрощений і просторово дуже спотворений спосіб відтворення розпланування одночасно восьми міських поселень Волині, а саме Заславля, Полонного, Бродів, Олики, Ляхівців, Острога, Межиріча (Острозького — П.Р.), Дубно.

Надмірна узагальненість не заперечує певну пізнавальну цінність цього документу стосовно тогочасної забудови Острога, особливо по відношенню до фортифікаційного чинника (Рис. 2). Чітко видно сам замок (чомусь, щоправда, правильної квадратної форми), уцілілий фрагмент міського муру з двома брамами, земляний вал з п'ятьма бастіонами від напільної західної сторони, правильний абрис ринкової площі з внутрішньою забудовою у вигляді будинку з

лавками навколо, основні під'їзні дороги. З культових будівель чітко виявлено лишень парафіяльний костел та капуцинський монастир [5].

План нетипово орієнтований північним напрямком донизу. Однак найхарактерніші прикмети просторової і ландшафтно-топографічної організації міста, які б засвідчували його ідентичність, укладачу цього документу все-таки вдалося зафіксувати і зробити цю інформацію доволі корисною з точки зору тактичних потреб на випадок воєнних дій.

Значний масив більш точних і детальних, хоча також окомірних фіксаційних планів Острога, як і інших міст Волині, був сформований майже одразу після її входження від Польщі до складу Російської імперії. В нагоді став досвід, коли ще раніше з ініціативи імператриці Катерини II по всій державі було запроваджено адміністративне регулювання забудови міст, значно випереджаючи у цьому відношенні європейські країни [6]. Станом на кінець 1830-х років затверджено 416 планів міст включно з теренами сучасної України [7]. Розробці таких планів завжди передував етап виконання їх топографічної зйомки, тобто фіксації фактичного стану.

На даний час можна стверджувати, що після вищезгаданого плану 1760-х років найдавнішим з відомих графічних відтворень архітектурно-розпланувальної інфраструктури міста Острога, що з'явилися вже за російської доби (рис. 3) [8].

Виходячи з того, що в назві цього документу фігурує Ізяславська губернія (Ізяславське намісництво), котра, як відомо, проіснувала всього два роки з 1793 по 1795 рік, саме до цього періоду можна віднести його укладання. Слід принагідно зазначити, що нам не відомі подібні зображення інших повітових міст Волині, що наводить на думку про якусь особливу мотивацію його виконання.

Автор закомпонував зображення на досить великому аркуші, вправно врівноваживши перспективні зображення самого Острога та прилеглого містечка Межиріч, підпис у вигляді картушу та розміщені поряд стовбці легенди плану. За своїм змістом легенда нараховує 42 позиції з позначеннями окремих будівель, споруд, елементів ландшафту тощо. Відчутна доля реалістичності відомих нам об'єктів говорить про відносно непогану обізнаність автора з містом в цілому і з тими об'єктами, котрі він зобразив [9].

Пізнавальне значення перспективного плану Острога важко переоцінити. Він є дуже важливим не лише з огляду на міську топографію, вуличну мережу, земляні укріплення, під'їзні дороги, ландшафтно-гідрографічну ситуацію тощо. Не менш важливим є відтворення загального вигляду основних будівель та споруд, що є фактично єдиним джерелом стосовно втрачених тогочасних архітектурних об'єктів Острога.

Рис. 1. Сучасний вигляд на Острозький замок та історичне середмістя Острога. 2021 р.
URL: <https://itvmg.com/news/v-ostrozi-oselyatsya-ostrogy-j-ostrozhyky-foto>

Рис. 2. Найдавніший відомий фіксаційний план Острога (1760-і роки ?). Зі збірки РДВІА.

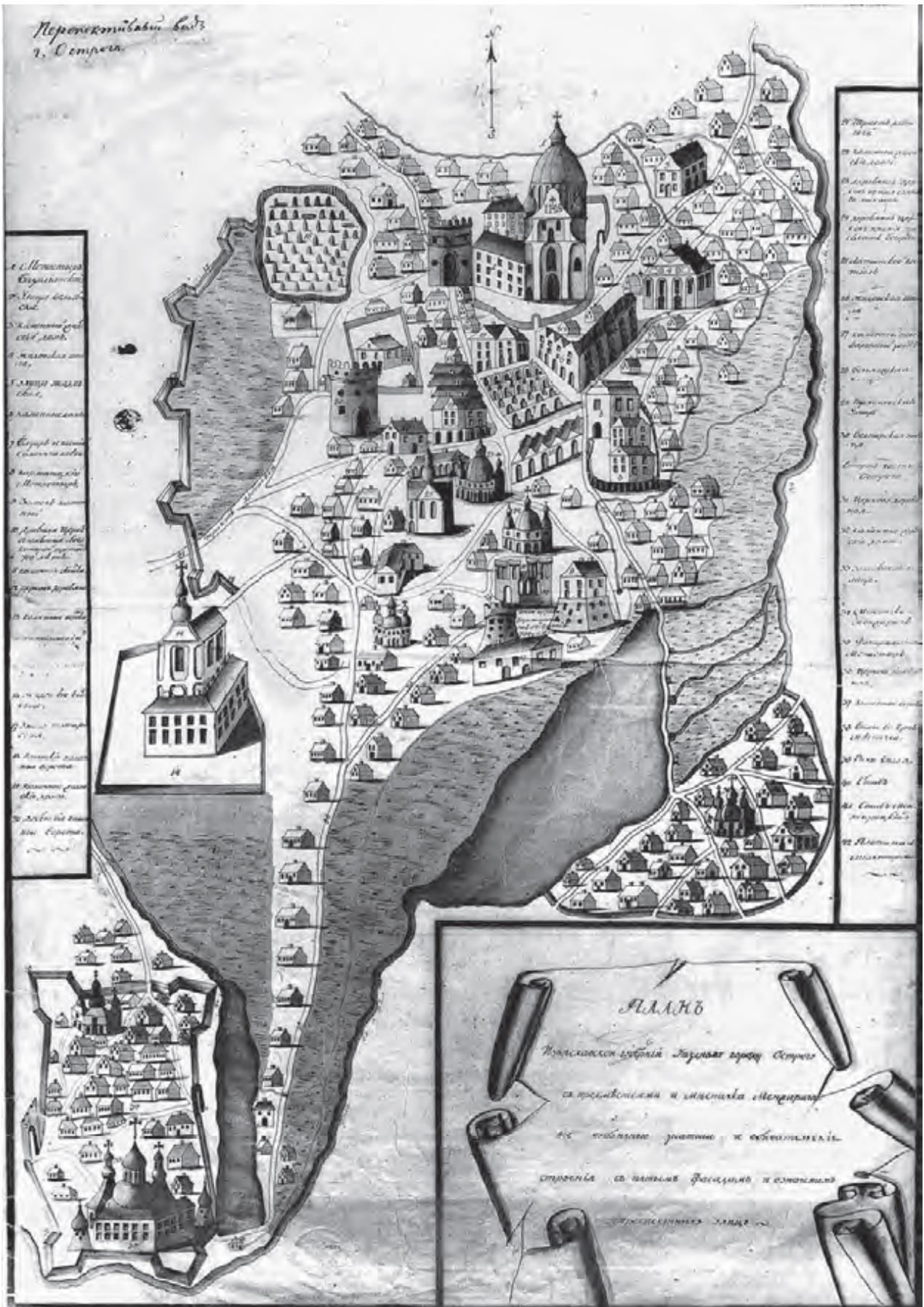

Рис. 3. Перспективний план міста Острога. 1793-1795 рр. з фондів РНБ.

Не менший пізнавальний інтерес викликає архітектурне середовище ринкової площі і її периметральна забудова: торговельні ряди в межах площі, їх кількість і просторову орієнтацію.

Також дуже узагальнено, однак в цілому зі значною долею автентичності, відтворена архітектура трьох католицьких комплексів – єзуїтського колегіуму, кармелітського та капуцинського монастирів. Це тим більш важливо, що до нашого часу уцілів лише останній з них, до того ж у значно перебудованому вигляді.

Майже синхронно зі створенням перспективного плану Острога надвірний архітектор Любомирських Жан Якоб Бургіньон виконав акварельну замальовку острозького замку з боку в'їзної брами, що зберігається тепер у збірці Національної бібліотеки у Варшаві [10].

Після створення перспективного плану Острога, котрий ми маємо підстави характеризувати як найдавніший серед створених в російську добу, з'являється ціла низка інших фіксаційних картографічних документів, на котрих відтворено тодішню топографію міста. Точну їх кількість встановити важко. По-перше, через розпорошеність цих планів по різних архівних, музейних, бібліотечних збірках. По-друге, слід зауважити, що кількість в даному випадку зовсім не пов'язана з їх інформативністю, позаяк переважна їх більшість є репліками з якогось одного оригіналу, а ще частіше - репліками з реплік.

Здається, що перший фіксаційний план Острога, укладений за розпорядженням царської адміністрації одночасно з виконанням аналогічних планів для інших повітових міст Волинської губернії, і став потім об'єктом багаторазового копіювання. Разом з тим, порівнюючи зміст віднайдених схожих фіксаційних документів, що походять з кінця XVIII – початку XIX ст., можна орієнтовно встановити певну їх еволюцію в напрямку спрощення змісту. І навпаки, виявлення найакуратнішого, найдетальнішого, найбільш скрупульозно виконаного документу дає певні підстави для визнання його як найбільш наближеного до оригіналу.

Серед виявлених і проаналізованих фіксаційних планів цього періоду найбільш ретельним виконанням вирізняються декілька екземплярів. Гіпотетично можна вважати, що первісним автентичним документом є план Острога, розміщений в складі компендіуму під назвою *«Атлас Волинской губернии двенадцати поветов сочинен в соответствии высочайшего соизволения в Житомире при Губернской чертежной 1798 года»*. Атлас знаходиться в фондах РДВІА [11]. Посилання на імператора як замовника робіт і сам факт зазначення року його виконання у назві можуть свідчити не лише про його автентичність, але й про достатньо високий рівень виконавської відповідальності і графічної ретельності.

Високим рівнем виконавської техніки вирізняється також екземпляр, що зберігається в РДІА під назвою *«План Волинской Губернии Города Острога»* (рис.4) [12]. Обраний масштаб – 110 сажнів в одному англійському дюймі. Документ, ймовірно, був укладений синхронно з вищезгаданим атласом 1798 року, оскільки потреба в таких планах серед різних управлінських інстанцій Росії була досить значною.

Окрім легенди на плані зазначено напрямки головних під'їздів від міст Ровна (тепер Рівне), Кременця, Заславля (тепер Ізяслав), Новоградволинська (тепер Новоград Волинський).

Дуже близьким до цього документу за ретельністю виконання є план Острога, що входить до іншого *«Атласу Волинської губернії»* з фондів РДІА [13]. До його складу були включені ще десять планів інших волинських міст – повітових центрів.

Серед чималої кількості інших подібних фіксаційних планів Острога, котрі повторюють вищезгаданий план, можна навести ще декілька в певній послідовності – тобто по мірі втрати ними якісного рівня шляхом спрощення окремих фрагментів і деталей.

Зокрема, це – *«План города Острога»* [14] та *«План Волинской губернии города Острога»* [15]. На відміну від попередників ці плани не лише скромніше опоряджені за своїм декоративним оформленням, але й при тому ж масштабі мають помітні спрощення у відтворенні особливостей вуличних меж і квартальної геометрії. Разом з тим легенда цих планів абсолютно ідентична до попередників.

Один зі спрощених планів-реплік знаходиться в складі *атласу планів міст Волинської губернії*, що зберігається в фонді В.І. Помяловського в РНБ [16]. Формат альбому відносно невеликий. Декоративне оформлення включає аркуш у вигляді завіси в лівому верхньому куті та нумерований опис, вміщений на лицьовій поверхні кам'яної брили, до якої приставлено дві напівзруйновані колони з базами на високому п'єдесталі. Легенда цього плану нараховує все ті ж 18 позицій і містить ту ж плутанину стосовно дерев'яних церков св. Миколая та Воскресіння Господнього, що зустрічається в раніших зразках.

Декілька фіксаційних планів Острога російської доби відклалися в фондах РДВІА в Москві. Враховуючи профіль цієї установи, не видається дивним, що ці плани також мають переважно «реплікативний» характер, хоча відрізняються від вищезгаданих документів своїм графічним оформленням. В цьому ж архіві зберігається збірка *«Планы городов Российской империи, собранные по высочайшему повелению в 1798 году»* [17], укомплектована по губерніям.

Рис. 4. «План Волинской губернии города Острога» (1798 р. ?). З фондів РДІА.

Серед 12 міст Волинської губернії наявний тут і план *Острога* [18]. Явно репрезентативний і водночас реплікативний характер цього документу зумовив

не лише послаблення уваги до точності копіювання з попереднього документу, але й скорочення легенди до 15 позицій. Масштаб плану традиційний – 100 сажнів в одному англійському дюймі. План має вертикальну компоновку зображення.

Ще один план Острога під аналогічною назвою «*План города Острога*» вміщено в складі рукописного «Атласу Волынской губернии» (1810 р.) [19]. Окрім Острога тут вміщено плани Рівного, Кременця, Дубно, Луцька, Ковеля, Володимира, Житомира, Бердичева, Новоград-Волинського, Овруча, Ізяслава, Старокостянтінова.

Не дивлячись на окомірний, а тому доволі приблизний характер вищезгаданих «серійних» фіксаційних планів міста, вони давали, тим не менш, достатню уяву і про розпланувальну структуру міста, і про локалізацію основних пам'яток архітектури оборонного та сакрального характеру, і про його природно-ландшафтну підоснову. Окремий інтерес становлять також графічні прийоми їх декоративного оформлення.

Саме на ґрунті цих фіксаційних планів один з перших дослідників історії Острога Яким Перлштейн запропонував власну графічну реконструкцію розпланування міста Острога станом на більш віддалені століття. Ця графічна реконструкція була опублікована ним у 1847 році під назвою «*Чертеж Острога в древнем виде*», як додаток до його статті «Описание города Острога» [20]. Користуючись наявною топографічною підосною, яка відтворювала розпланування і забудову міста станом на кінець XVIII ст., Я. Перлштейн спробував відтворити на ній ті об'єкти, які згадано в акті 1603 року, а також низку пізніших. Суперечливість такого методу зрозуміла. Адже таким чином на одному кресленнику з'явився штучний, неприродний симбіоз двох різночасових етапів у розвитку міста – того, що віддзеркалював окремі факти з акту 1603 року, і того, що був зафіксований невідомим топографом майже через двісті років потому. Ясна річ, що домінувала топографія більш пізня, а вся інформація з 1603 року відобразилася лишень в локалізації окремих споруд.

Фіксаційні картографічні матеріали кінця XVIII – початку XIX ст. за відсутності більш ранішніх планів міста Острога і в подальшому неодноразово використовувалися дослідниками в аналітичних працях.

Так, вихідна фіксаційна підоснова чітко простежується також на плані під назвою «*План города Острога с показаним находящимся в нем памятников русской древности*», котрий був опублікований у відомому альбомі пам'яток волинської старовини, виданому П.Батюшковим [21].

Укладений Я.Перлштейном «Чертеж Острога в древнем виде» згодом некритично запозичив і опублікував в 1913 р. священник М. Тучемський в

своєму нарисі «Город Острог в современном кн. Константину Константиновичу Острожскому состоянии» [22].

Новий етап в історії картографування міста Острога був пов'язаний з використанням технічно більш досконалих, а отже значно точніших методів топографічної зйомки. Перший такий план, що зберігається тепер у фондах РДВІА, датується 1833 роком [23]. В архівному реєстрі документ названо як «Топографический план Волынской губернии города Острога, снятый под руководством капитана Стефана». Цей доволі великий документ складається з 10 аркушів, а більша частина саме міста Острога показана на аркуші №9 (рис. 5).

Цінність цього унікального документу перш за все полягає в його досить високій точності зйомки. Завдяки цьому на плані моделюються не стільки межі вулиць, провулків, площ, кварталів, городів, садів тощо, скільки самі будівлі з розрізненням їх на муровані та дерев'яні. Таким чином, з'являється можливість більш точної оцінки будівлі не лише з огляду на їх локалізацію, але й на їхні конкретні фізичні виміри і навіть розпланувальні особливості. Не менш важливою рисою цього плану є також більш точне відображення природно-ландшафтної ситуації.

Окремий інтерес становлять плани Острога не фіксаційного, а проєктного характеру. Перший такий проєктний план під назвою «План Волынской губернии города Острога составлен 1845 года» передбачав внесення суттєвих змін в забудову міста на регулярних засадах [24] (рис. 6). За усталеним тоді правилом такі проєктні плани підносилися на затвердження особисто імператору. Не став винятком і цей документ, на якому міститься розмашистий підпис монарха: «Быть по сему. Николай. С.Петербург. 4-го Генваря 1846 г.» На аркуші є також підписи міністра внутрішніх справ Л.А.Перовського та виконувача обов'язків Волинського цивільного губернатора генерала-майора Каменського. Масштаб становить 50 сажнів в англійському дюймі, що дозволяло доволі детальне відтворення забудови.

На цьому плані передбачено докорінне перепланування майже усієї вуличної структури міста, за винятком головних, історично усталених напрямків. Досвід використання таких геометризованих розпланувальних прийомів по відношенню до історичних міст в Росії на той час вже був накопичений чималий, оскільки такі проєктні акції були ініційовані ще в перші роки правління імператриці Катерини II, точніше - в 1763 році після підписання нею відповідного указу «Про виконання всім містам, їх будівлям і вулицям спеціальних планів по кожній губернії окремо» [25].

Отже, і в Острозі зміни мали відбутися на чітких засадах регулярності, тобто шляхом спрямлення кривих вуличок і провулків, поділу території на

правильні прямокутні квартали рядової забудови з такими ж правильними ділянками окремих садиб, для яких передбачалися чотири типових елементи: житловий будинок, двір, господарська будівля, невеликий садок з городами. По усьому периметру міська територія оточувалася об'їзною дорогою з двома рядами дерев, фіксуючи таким чином зовнішній міський кордон. Разом з тим основні зовнішні під'їзди до міста залишалися незмінними, відіграючи роль історичного розпланувального «каркасу», котрий не втратив свого принципового значення ще й до сьогодні.

Передбачалося також залишити на своєму місці православне, римокатолицьке та єврейське кладовища. Залишалася на своєму місці і простора площа на Красній горі.

Водночас декілька споруд передбачалося знести. Згідно легенди це мали бути кам'яні стіни, що залишилися після пожежі колишнього кармелітського монастиря, торгівельні лавки на території ринкової площі, а також обидві (!) муровані брами – Луцька та Татарська. На щастя, брами уціліли.

Рис. 5. «Топографический план Волынской губернии города Острога, снятый под руководством капитана Стефана». 1833 р. З фондів РДВІА.

Рис. 6. «План Волынской губернии города Острога составлен 1845 года». З фондів РДІА.

Було запроєктовано дві нові площі – одна на захід від П’ятницької церкви, друга – на Новому місті. Звертає на себе увагу також відведення під нову

житлову забудову значних нових територій на правому низинному березі Вілії. Їх розмір виявився таким, що у випадку реалізації генплану правобережна частина Острога майже зрівнялася б по площі з лівобережною.

Містобудівна роль першого генплану Острога, як і майже всіх інших перших генпланів повітових міст Волині (Кременця, Дубно, Староконстантинова, Рівного, та ін.) [26], виявилася доволі скромною. Головне протиріччя, яке крилося в цьому абстрактному, ідеалізованому документі, було пов'язане з ігноруванням фактичних реалій міської інфраструктури, що вже сформувалася на той час. Немає сумніву, що, як і при проектуванні реконструкції в багатьох інших провінційних містах, укладач цього документу не дуже переймався особливостями острозької природної топографії і місцевою містобудівною спадщиною. Тому цілком очевидно, що втілення цієї ідеалізованої розпланувальної схеми не могло не наштовхнутися і фактично наштовхнулося на активний спротив острозьких міщан та землевласників.

Так само як і в Рівному [27], наміри влади взятися за докорінну ломку просторової структури Острога призвели до численних скарг і фактичного бойкоту його виконання міщанами, земельні і майнові інтереси котрих зачіпалися цим документом. Реалії міського життя і природно-ландшафтні чинники виявилися, зрозуміло, сильнішими від утопічних задумів проєктантів перетворити план міста на ідеальну геометризовану схему. Це добре розуміла і місцева влада, оскільки не дуже поспішала його виконувати.

Можливо, що саме тому з ініціативи дійсного таємного радника імператора Сергія Олександровича Танєєва було укладено окремий картографічний документ під назвою *«План Волинской губернии города Острога владения статс-секретаря Его Императорского Величества Действительного Тайного Советника Сергея Александровича Танеева»* [28]. Головна особливість цього плану полягає в поєднанні характерних параметрів проєктного плану 1845 року з детальною фіксацією існуючої міської забудови, тобто з відтворенням кожної окремої будівлі чи споруди. Можна припустити, що така особливість цього документу була зумовлена, ймовірно, бажанням замовника унаочнити протиріччя поміж абстрактним схематизмом першого генплану та реальною ситуацією, а також, можливо, ініціювати розробку нового генплану для міста.

Другий генплан під назвою *«План проектированного расположения уездного города Острога Волинской губернии в 1887 году»* [29] було затверджено імператором Олександром III більш ніж через сорок років. На плані підпис – «Быть по сему. Александр. 19 ноября 1887 г. Гатчина». Історія розгляду та затвердження цього плану тривала більше чотирьох років [30]. Однак вже невдовзі до генплану були запропоновані нові корективи, що фактично означало створення вже третього генплану міста [31]. В легенді до

цього плану окрім умовних позначень перераховано основні громадські будівлі – як існуючі, так і ті, що передбачалися для спорудження.

Порівнюючи план 1887 року з планом 1846 року, можна відзначити низку суттєвих відмінностей. Основна з них стосувалася відновлення історично сформованого балансу поміж ліво- та правобережними частинами міста. Тобто для подальшого просторового розвитку Острога явна територіальна перевага була надана історичному ареалу, враховані існуючі топографічні обмеження.

У новому генплані 1887 року окрім того вже відсутня деталізація житлової забудови в межах кожного кварталу, тобто визнано недоцільним визначення кількості і розмірів земельних ділянок разом з будівлями.

Практичні наслідки реалізації другого генплану виявилися більш вагомими в порівнянні з попередником. Особливо продуктивним став західний напрямок міського розвитку. Звертає на себе увагу також передислокація усіх трьох цвинтарів на західну міську околицю і групування їх в особливу територіальну зону. В кінці XIX - на початку XX ст. в цій зоні з'явився комплекс військових казарм разом з полковою церквою (не збереглася). Декілька нових вулиць з'явилося і на Новому місті.

Ці та інші новації кінця XIX – початку XX ст., доволі докладно зафіксував топографічний план 1926 року (рис. 7) [32], засвідчивши таким чином своєрідний підсумок довготривалого процесу просторово-розпланувальної еволюції Острога на протязі більш ніж дев'яти століть, починаючи від першої його згадки в літописних джерелах.

Рис. 7. Топографічний план Острога 1926 року. З приватної збірки.

Висновки. Дослідження усієї сукупності відомих картографічних документів ще раз підтвердило очевидну істину – розпланувальна структура будь-якого поселення – це дуже поважний історико-культурний артефакт. Однак, як такий, він часто є набагато витривалішим від будь-якої окремо взятої споруди. А відтак, у цій структурі іманентно «закодовані» важливі сторінки його біографії, котрі при уважному прочитанні в контексті відомих історичних фактів і археологічної інформації дають змогу прослідкувати динаміку просторових трансформацій міста більш-менш узагальнено упродовж тривалого часу. Це важливо, оскільки неспростовним є твердження, що глибоке знання минулого сприяє усвідомленому баченню майбутнього.

Список джерел

1. Осиченко Г.О. Методи досліджень еволюції історичних міст. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ, 2016. Вип. 46. С. 121–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spam_2016_46_24
2. Ричков П.А. Острог (архітектурно-планувальний розвій міста) // Острозька Академія. XVI-XVII ст. Енциклопедичне видання. – Острог: Острозька Академія, 1997. – С. 116-121.
3. Ричков П. Острозька спадщина архітектора Джакомо Бріано // Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть. Наук. зб. – Вип.7. – Луцьк: «Надстир'я», – 2000. – С. 81-84.
4. РДВІА, ф. Військово-Ученого Архіву (ВУА), спр. 21546, арк. 1.
5. Ричков П. Джерела Російського державного воєнно-історичного архіву до історії містобудування у Правобережній Україні // Архіви України. – 1992. – №5-6. – С. 53.
6. Рычков П.А. Градостроительное искусство Западной Украины XV-XIX веков. Автореф. дисс. ... докт. архитектуры : 18.00.01. М.: ВНИИТИАГ, 1993, 64с.
7. Сакович Л.Т. Регулярні містобудівельні заходи початку ХІХ в. у Росії і на Україні // Питання історії архітектури та будівельної техніки України. – К.: Держ. вид-во літератури з будівництва і архітектури УРСР, 1959. – С. 213.
8. Російська національна бібліотека (РНБ), ф. 342, картографічні матеріали, спр.340.
9. Ричков П.А., Луц В.Д. Архітектурно-мистецька спадщина князів Острозьких. – К.: Техніка, 2002. – С.79.
10. Biblioteka Narodowa w Warszawie, inw. nr. Р.Т.ІІІ-1, rys. 70.
11. РДВІА, ф. ВУА, спр. 21277, арк. 20. На жаль копіювання цього документу виявилось неможливим через його незадовільний фізичний стан.
12. РДІА, ф. 1293, оп. 166 Вол., спр. 65, арк. 1.
13. РДІА, ф. 1350 (Межовий департамент Сенату), оп. 312, спр. 9, арк. 27.
14. РДІА, ф. 1293, оп. 166, Вол., спр. 63, арк. 1.
15. РДІА, ф. 1293, оп. 166, Вол., спр. 64, арк. 1.
16. РНБ, ф. 608, №113, «Атлас планов городов Волынской губернии. 1811р.», табл.12 («План города Острога»).
17. РДВІА, ф. ВУА, спр. 21528, Волынская губ.
18. РДВІА, ф. ВУА, спр. 21528, Волынская губ., ч. 5, арк. 69.
19. РДВІА, ф. ВУА, спр. 21551, арк. 25-26.

22. Перлштейн А. Описание города Острога // Чтения в Обществе истории и древностей российских при Московском университете. – 1847. – №4. – С.143.
21. Памятники русской старины в западных губерниях. – Вып. III-IV. – СПб., 1869.
22. Тучемский М. Город Острог в современном кн. Константину Константиновичу Острожскому состоянии. (Острожское княжество: черты домашней жизни кн. Константина-Василия по русским и польским историкам). – Почаев: Типография Почаево-Успенской Лавры, 1913. – С.39.
23. РДВІА, ф. ВУА, спр. 19558, арк. 1-10.
24. РДІА, ф. 1293, оп. 166. Вол., спр. 66, арк. 1.
25. Історія української архітектури / За ред. В.І.Тимофієнка. – К.: Техніка, 2003. – С. 247.
26. Ягодка Ю.П. Генеральний план Кременця: ідеалізований образ і реальність. План 1846 року. *Містобудування та територіальне планування*. Київ, 2022. Вип. 80, С. 524–535. URL: <http://mtp.knuba.edu.ua/issue/view/15811>
27. Ричков П.А. Давня картографія Рівного XVIII – XIX ст. // Архітектурна спадщина Волині. Зб. Наук. праць. – Рівне: ПП ДМ, 2008. – С.70.
28. Острозький краєзнавчий музей, фототека, інв. № КН-1281.
29. Державний архів Рівненської області, ф.545, оп.1, спр. 512, арк. 1.
30. РДІА, ф. 1287, оп. 40, спр. 857, арк. 1-10. Про затвердження плану урегулювання забудови міста Острога.
31. РДІА, ф. 515, оп. 86, спр. 216064, арк. 1. «План проектного розташування м.Острога»; ф.1287, оп.41, спр. 269, арк. 1-27. «Про зміну плану м.Острога».
32. Ostrog. Skala 1:100000. – Warszawa: Wojskowy Instytut Geograficzny, 1926.

Dr Arch., Professor **Rychkov Petro**,
National University of Water and Environmental Engineering

ARCHITECTURAL AND SPATIAL DEVELOPMENT OF OSTROG THE END OF THE 18TH CENTURY – 20S OF 20TH CENTURY

The article is an attempt to generalize the available old cartographic sources in the shape of fixing and projecting plans of Ostrog town, which are describing its site development and spatial structure from the 18th to the begin of 20th centuries.

History of an old Ukrainian town of Osrtog was reflected in numerous written documents. However, its urban cartography is represented by a small number of primary sources. Nevertheless, several historical maps of this town allow a more detailed assessment of specific social and landscape factors that influenced the formation of its urban identity. The earliest of them is from 1760s. A significant array of more accurate and detailed, although also inaccurate, fixation plans of Ostroh, like other cities of Volhyn, was formed almost immediately after its entry into the Russian Empire. A new stage in the history of mapping of Ostrog Town (from 19th century) was associated with the use of technically more advanced, and therefore much more accurate, methods of topographical surveying. Of special interest are Ostrog's plans

of a design direction rather than a fixation. Significant role in the study of old urban history of this town belongs to the first project plan from 1845, which provided for the introduction of significant changes in the development of the town on a regular basis and mass utilitarian construction. Such plans were implemented for other towns of the Volyn Governorate (e.g. Rivne, Lutsk, Starokostiantyniv, Kovel, Dubno, Kremenets). These and other innovations of the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries were recorded in great detail in the topographical plan of 1926.

This publication aims to substantiate a kind of summary of the multi-year process of spatial and planning evolution of Ostrog Town over nine centuries, starting from the first mention of it in chronicle sources, was made.

The relevance of the research topic is determined by an array of cartographic sources that are currently inaccessible to Ukrainian scientists and researchers in general.

Keywords: architecture; town-planning; historical town; Ostroh; Volyn; Ukraine.

REFERENCES

1. Osychenko H. (2016). Research methods for the evolution of historic cities [Metody doslidzhen evoliutsii istorychnykh mist] *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia, Kyiv*, 46, 121–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spam_2016_46_24 {in Ukrainian}
2. Rychkov P. (1997) Ostrog (architectural and planning development of the city) [Ostroh (arkhitekturno-planovalnyi rozvii mista)]. *Ostrozka Akademiia. XVI-XVII st. Entsyklopedychne vydannia, Ostrog*, 116-121. {in Ukrainian}
3. Rychkov P. (2000) Ostrog heritage of architect Giacomo Briano [Ostrozka spadshchyna arkhitekтора Dzhakomo Briano]. *Pamiatky sakralnoho mystetstva Volyni na mezhi tysiacholit, Lutsk*, 7, 81-84. {in Ukrainian}
4. Russian State Military History Archive [Rossiiskii gosudarstvennyi voenno-istoricheskii arkhiv] (RGVIA), Military Scientific Archive [Voенно-uchenyy arkhiv] (VUA), spr. 21546, ark. 1. {in Russian}
5. Rychkov P. (1992) Sources of the Russian State Military Historical Archive for the history of urban planning in Right-Bank Ukraine [Dzherela Rosiiskoho derzhavnoho voienno-istorychnoho arkhivu do istorii mistobuduvannia u Pravoberezhnii Ukraini]. *Arkhivy Ukrainy*, 5/6, 52-61. {in Ukrainian}
6. Rychkov P. (1993) Urban planning art of Western Ukraine of the XV-XIX centuries [Gradostroitel'noe iskusstvo Zapadnoj Ukrainy XV-XIX vekov] author. dis. ... Dr. Arch.: 1 8.00.01. M., VNIITIAG. {in Russian}
7. Sakovych L. (1959) Regular urban planning activities of the early 19th century in Russia and Ukraine [Rehuliarni mistobudivelni zakhody pochatku KhIKh v. u Rosii i na Ukraini]. *Pytannia istorii arkhitektury ta budivelnoi tekhniky Ukrainy, Kyiv*. p. 213 {in Ukrainian}
8. National Library of Russia (NLR), 342, cartographic materials, spr. 340. {in Russian}

9. Rychkov P., Luts V. (2002) Architectural and artistic heritage of the princes of Ostroh [Arkhitekturno-mystetska spadshchyna kniaziv Ostrozkykh]. Kyiv, 167. ISBN 966-575-035-6 {in Ukrainian}
10. National Library of Poland, inw. nr. P.T.III-1, rys.70. {in Polish}
11. RGVIA, VUA, spr. 21277, ark. 20. *Unfortunately, copying this document turned out to be impossible due to its unsatisfactory physical condition.* {in Russian}
12. Russian State Historical Archive [Rossiyskiy Gosudarstvennyy Istoricheskiy Arkhiv] (RGIA), 1293, op. 166, Volyn., spr. 65, ark. 1. {in Russian}
13. RGIA, 1350 (Border Department of the Senate), op. 312, spr. 9, ark. 27. {in Russian}
14. RGIA, 1293, op. 166, Volyn., spr. 63, ark.1. {in Russian}
15. RGIA, 1293, op. 166, Volyn., spr. 64, ark.1. {in Russian}
16. NLR, 608, № 113, «Atlas of city plans of the Volyn province. 1811» [«Atlas planov horodov Volynskoi gubernyy. 1811 r.»], tab.12 («City plan of Ostrog» [«Plan horoda Ostroha»]). {in Russian}
17. RGVIA, VUA, spr. 21528, Volyn Gov. {in Russian}
18. RGVIA, VUA, spr. 21528, Volyn Gov., ch. 5, ark. 69. {in Russian}
19. RGVIA, VUA, spr. 21551, ark.25-26. {in Russian}
22. Perlshtein A. (1847) Description of the town of Ostrog [Opisanie horoda Ostroha]. *Chteniya v Obshchestve istorii i drevnostey rossiyskikh pri Moskovskom universitete, Moscow, 4.* p. 143. {in Russian}
21. Monuments of Russian Antiquity in Western Governorates (1869) [Pamyatniki russkoy stariny v zapadnykh guberniyakh]. *III-IV.* {in Russian}
22. Tuchemskiy M. (1913) The city of Ostrog in the modern prince Konstantin Konstantinovich Ostrog state [Gorod Ostrog v sovremennom kn. Konstantinu Konstantinovichu Ostrozhskomu sostoyanii]. *Pochayev*, 40. {in Russian}
23. RGVIA, VUA, spr. 19558, ark. 1-10. {in Russian}
24. RGIA, 1293, op. 166, Volyn., spr. 66, ark. 1. {in Russian}
25. Tymofiienko V. (2003) History of Ukrainian architecture [Istoriia ukrainskoi arkhitektury]. Kyiv. ISBN 966-575-066-6 {in Ukrainian}
26. Yahodka Y. (2022). Site plan of Kremenets in the middle of the 19th century: idealised image and reality. The map of 1846. [Heneralnyi plan Kremetsia: idealizovanyi obraz i realnist. Plan 1846 roku] *Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia, Kyiv, 80,* 524-535. URL: <http://mtp.knuba.edu.ua/issue/view/15811> {in Ukrainian}
27. Rychkov P. (2008) Ancient cartography of Rivne XVIII-XIX centuries [Davnia kartohrafiia Rivnoho XVIII – XIX st.]. *Arkhitekturna spadshchyna Volyni, Rivne, 1,* 57-79. {in Ukrainian}
28. Ethnography and History Museum of Ostrog Town, photo library, № KH-1281. {in Russian}
29. State Archives of Rivne region, 545, op.1, spr. 512, ark.1. {in Russian}
30. RGIA, 1287, op. 40, spr. 857, ark.1-10. {in Russian}
31. RGIA, 515, op. 86, spr. 216064, ark. 1. «Plan of the project location of Ostrog»; 1287, op.41, spr. 269, ark.1-27. «About the change in the plan of Ostrog Town». {in Russian}
32. Ostrog. Skale 1:100000 (1926). *Wojskowy Instytut Geograficzny, Warsaw.* {in Polish}